

## ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО З ОГЛЯДУ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Лисюк Ю.В.

Прагнучи досягти найвищого розвитку та окремого правового статусу держави, найчастіше забувають про основні фундаментальні цінності, які становлять основу кожної правової, демократичної держави, а саме дотримання прав людини. Як би не складалася доля людини й незалежно від тієї чи іншої ситуації, в яку може потрапити людина, вона завжди залишається людиною, яка має свої права й, відповідно, може відстоювати їх всіма законними шляхами. Адже забезпечення прав і безпеки людини становить одну з найважливіших проблем сучасної держави, незважаючи на те, що права людини є непорушними.

Основний закон держави - Конституція України (надалі - Конституція) чітко встановлює та регулює, що людина, її життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю. Гарантування прав і свобод людини є головним обов'язком кожної держави, оскільки держава відповідальна перед людиною та суспільством за свою діяльність [1].

Відповідно до положень ст. 21 Конституції всі люди є вільними й рівними у своїй гідності та правах [1]. Згідно зі ст. 55 Конституції кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права й свободи від порушень і протиправних посягань [1].

Однією зі складових сучасної проблематики прав людини є забезпечення прав окремих суб'єктів кримінального провадження відповідно до норм нового Кримінального процесуального кодексу України європейського рівня. Особливо це відчувається під час отримання й надання доказів певними суб'єктами кримінального провадження, оскільки саме докази є тією основною ланкою побудови всієї теорії доказів.

Як вже було раніше наголошено, сфера кримінального провадження завдяки зусиллям усіх без виключення ланок влади за останні два роки зазнала суттєвих змін, що, безумовно, знайшло своє відображення в частині дотримання прав людини як певного суб'єкта кримінального провадження.

Отже, особливого значення набувають питання щодо окремих аспектів забезпечення прав людини як суб'єкта кримінального провадження, зокрема забезпечення прав потерпілого під час отримання доказів у досудовому розслідуванні.

Відповідно до положень ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (надалі - Кодекс) основним завданням кримінального провадження є захист особи від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також жодна особа не може бути піддана необґрунтованому процесуальному примусу, і до кожного учасника кримінального провадження повинна бути застосована належна правова процедура [2].

Згідно з положеннями ст. 7 Кодексу зміст і форма кримінального провадження повинна відповідати загальним засадам кримінального провадження, серед яких законність, рівність перед законом і судом, забезпечення права на свободу й особисту недоторканність, забезпечення права на захист, безпосередність дослідження

показань, речей і документів [2].

Відповідно до положень ст. 55 Кодексу потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди [3].

Дослідженню різних питань захисту прав людини, у тому числі забезпеченню прав потерпілого в кримінальному провадженні, науковцями приділено значну увагу в науковій літературі, зокрема в роботах Ю.П. Алєніна, О.М. Бандурки, М.І. Гошовського, С.В. Давиденко, В.Т. Дзюби, О.П. Кучинської, В.В. Назарова, М.В. Сенаторова, В.Я. Тація, В.М. Тертишника, М.Є. Шумила та ін.

Однак, розглядаючи норми нового Кодексу, який направлений на дотримання прав людини під час здійснення кримінального провадження, та зважаючи на вже існуючі тенденції й проблеми захисту прав людини під час здійснення вказаних дій, особливо в частині забезпечення прав потерпілого під час отримання доказів у досудовому розслідуванні, вважаємо, що вони потребують більш глибокого вивчення.

Визначення окремих питань щодо забезпечення прав потерпілого в кримінальному провадженні потребує насамперед окреслення загальних положень, які мають певний вплив і виступають своєрідними передумовами забезпечення прав потерпілого в майбутньому, зокрема визначення сутності досудового розслідування, доказів і доказування в кримінальному провадженні.

Відповідно до положень ст. 214 Кодексу слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань і розпочати розслідування [2].

Отже, досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. В обов'язковому порядку до Єдиного реєстру вносяться відомості про самого потерпілого або заявника, виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела. Відмова в прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається [2].

Потерпілий під час досудового розслідування має право на подання клопотань про виконання будь-яких процесуальних дій. Слідчий, прокурор зобов'язані розглянути це клопотання й задовольнити в разі наявності відповідних правових підстав. За результатами розгляду в обов'язковому порядку повідомляється особа, яка заявила відповідне клопотання.

Також потерпілий має право на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, крім тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Відмова в наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах до-

судового розслідування, не допускається [2].

Отже, як вбачається із зазначених норм Кодексу, потерпілий має право на ознайомлення лише з тими матеріалами справи, які, на думку слідчого, прокурора, не перешкоджають проведенню досудового розслідування. Тому виникає влучне питання: як слідчий, прокурор буде вирішувати який документ можна надавати на ознайомлення, а який ні? Будь-якої класифікації або переліку документів, які можна надавати для ознайомлення, а які ні в Кодексі не існує. Тому, знову ж таки, це буде обмежуватися лише суб'єктивною думкою слідчого, прокурора, що, безумовно, може вплинути на подальше досудове розслідування й неналежне забезпечення прав потерпілого в кримінальному провадженні.

Крім цього, Кодекс не конкретизує визначення поняття загальнодоступного документу, тому ми змушені говорити про те, що категорію загальнодоступних документів для ознайомлення буде вирішувати слідчий, прокурор, а це може поставити під сумнів справедливості проведення досудового розслідування та забезпечення прав потерпілого під час здійснення кримінального провадження.

Якщо говорити про докази, то вони є основним стрижнем побудови методологічних основ всієї теорії доказів, методики збору, дослідження й застосування їх для дотримання захисту прав суб'єкта в кримінальному провадженні.

Як вказує В. Нор, доказ - це "одна з необхідних умов досягнення істини, а значить - і забезпечення законності в розгляді кримінальних справ" [4]. У цьому розрізі необхідно підкреслити, що дійсно однією з умов досягнення істини є докази, однак досягнення істини не завжди веде до забезпечення законності в кримінальному провадженні.

Відповідно до статті 84 Кодексу доказами є фактичні дані, отримані в передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя й суд встановлюють наявність або відсутність фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження й підлягають доведенню [3].

Для забезпечення прав потерпілого під час проведення досудового розслідування й кримінального провадження взагалі будуть мати значення декілька ключових факторів.

По-перше, це неоднозначне розуміння практичними працівниками поняття та змісту доказів, що зумовлюється, насамперед, неоднозначним їх трактуванням, оскільки головним фактором буде отримання певних доказів, однак не завжди отримані докази можуть бути належними й допустимими. Тому в цій частині потерпілий може зіткнутися з подальшим порушенням його прав на іншій стадії кримінального провадження.

По-друге, велику роль відіграє факт використання й застосування отриманих доказів, оскільки буває, що практичні органи використовують докази неправомірно або не з тією метою, а це може вплинути на потерпілого в частині забезпечення захисту його прав.

І завершальним фактором може виступати те, що через неправильну оцінку наявних доказів можуть бути порушені права потерпілого в кримінальному провадженні на будь-якій стадії провадження.

Розглянувши окремі чинники, які можуть вплинути на права потерпілого під час здійснення кримінального провадження, необхідно більш детально зосередитись на окремих аспектах забезпечення прав потерпілого стосовно отримання доказів у досудовому розслідуванні.

Як вже було наголошено, відповідно до положень Кодексу потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди. Права потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого.

Потерпілим може бути особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода й у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого [2].

Також потерпілою особою може бути й інша особа, яка є близьким родичем чи членом сім'ї, якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває в стані, який унеможлиблює подання нею відповідної заяви. Після того, як особа, яка перебувала в стані, що унеможлилював подання нею відповідної заяви, набуде здатності користуватися процесуальними правами, вона може подати заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

Якщо особа не подала заяву про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяву про залучення її до провадження як потерпілого, то слідчий, прокурор, суд має право визнати особу потерпілою лише за її письмовою згодою. За відсутності такої згоди особа за потребою може бути залучена до кримінального провадження як свідок [2].

Згідно з положеннями ст. 56 Кодексу потерпілий протягом кримінального провадження має право:

- бути повідомленим про свої права та обов'язки;
- подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду;

- знайомитися з матеріалами, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення;

- одержувати копії процесуальних документів і письмові повідомлення у випадках, передбачених цим Кодексом.

Відповідно до цієї ж статті Кодексу потерпілий має право:

- на негайне прийняття й реєстрацію заяви про кримінальне правопорушення, визнання його потерпілим;

- отримувати від уповноваженого органу, до якого він подав заяву, документ, що підтверджує її прийняття й реєстрацію;

- подавати докази на підтвердження своєї заяви;
- брати участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час проведення яких ставити запитання, подавати свої зауваження й заперечення щодо порядку проведення дії, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі;

- отримувати копії матеріалів, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, після закінчення досудового розслідування [2].

Отже, чинний Кодекс чітко встановлює та регулює порядок проведення досудового розслідування, у частині надання можливостей - використовувати свої права потерпілому на цій стадії кримінального провадження, однак, не все так просто, як вбачається з зазначених норм Кодексу.

Якщо подивитись з іншого боку, а саме з боку виконання зазначених норм стосовно наявності прав потер-

пілого, то треба зазначити, що при наявності інтересів третіх осіб практичні органи під час досудового розслідування не завжди надають можливість знайомитися з усіма матеріалами, робити копії документів і приймати докази як належні по тій чи іншій справі.

Особливої уваги потребують питання щодо забезпечення прав потерпілого під час збирання доказів у досудовому розслідуванні, оскільки саме тут виникають багато питань стосовно дотримання прав потерпілого, внаслідок чого виникають окремі порушення в майбутньому, на інших стадіях кримінального провадження.

Відповідно до положень ст. 93 Кодексу збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим у порядку, передбаченому цим Кодексом. Потерпілий здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів [2].

Отже, незважаючи на те, що Кодексом прямо передбачені права потерпілого, у частині витребування та отримання необхідних доказів для забезпечення своїх прав - це зробити сьогодні досить важко. Це зумовлено тим, що найчастіше потерпіла особа стикається з заінтересованістю певних осіб чи органів стосовно тієї чи іншої ситуації, що унеможлиблює отримання належних доказів для забезпечення своїх прав у досудовому розслідуванні.

Розглянувши та проаналізувавши теоретичні аспекти, нормативно-правові акти, погляди окремих вчених щодо ситуації з забезпеченням прав потерпілого з огляду отримання доказів у досудовому розслідуванні можна дійти головного висновку про те, що права потерпілого чітко визначені Кодексом, але сказати на сьогодні, що всі ці права виконуються, неможливо. Це стосується багатогранності питань, які можуть виникати під час проведення досудового розслідування й складності отримання певних належних доказів.

Так, виникають питання щодо доступу потерпілого до відповідних матеріалів справи, оскільки ці питання вирішуються одноособово слідчим, прокурором, не існує класифікації чи переліку документів, які можна надавати на ознайомлення потерпілій особі, а які ні.

Не конкретизовано поняття загальнодоступного документу, що своєю чергою може поставити під сумнів правильність проведення досудового розслідування та забезпечення прав потерпілого, а може й всього кримінального провадження.

Також існує неоднозначна ситуація з отриманням, використанням і оцінкою доказів, що відіграє вирішальну роль не тільки для проведення досудового розслідування, дотримання прав потерпілого, а й для всього кримінального провадження, оскільки практичні органи можуть використовувати отримані докази у своїх інтересах або в інтересах інших осіб.

Отже, з огляду на сказане, можна стверджувати, що не все залежатиме від самої потерпілої особи, а ще й велика частка від правоохоронних органів, які повинні усвідомити, що треба насамперед захищати права людини відповідно до положень нормативно-правових актів, оскільки може так статися, що саме вони можуть опинитися з іншого боку та потребуватимуть певної допомоги.

#### Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. // Голос України. - 2012. - 19 травня (№ 90 - 91).

3. Кримінальний процесуальний кодекс. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. - Х.: Право, 2012. - 768 с.

4. Нор В.Т. Проблемы теории и практики судебных доказательств. - Львов: "Высшая школа", 1978. - 112 с.

*Лисюк Ю.В.*

*кандидат юридичних наук, доцент*

*начальник відділення*

*юридичного забезпечення ОДУВС*

*Надійшла до редакції: 30.04.2013*

*УДК 343.12*

## ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ ПОТЕРПІЛИХ ТА СВІДКІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ПЕРШОЧЕРГОВИХ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ

*Тарасенко Р. В.*

Проблема протидії злочинам завжди займала одне з перших місць серед найбільш гострих проблем суспільства. Сьогодні пересічного громадянина насамперед цікавить питання швидкого виявлення й розкриття органами охорони правопорядку вчинених злочинів переважно загальнокримінальної спрямованості, адже вони безпосередньо посягають на його життя та здоров'я, житло чи майно. У цьому плані здійснення оперативними підрозділами першочергових оперативно-розшукових заходів виявляється найбільш дієвим засобом протидії "корисливим", "насилницьким", "корисливо-насилницьким", "вуличним" або "побутовим" злочинам, встановлення "за гарячими слідами" осіб, причетних

до їх учинення.

Можна констатувати, що сучасна криміногенна ситуація в Україні набуває загрозливих масштабів як за кількістю злочинних проявів, так і за ступенем їх руйнівного впливу на життєдіяльність суспільства, права й свободи громадян. На жаль, період реформування системи кримінального судочинства супроводжується суперечливими соціально-економічними та політичними процесами, що є головним чинником зростання рівня злочинності. За 4 місяці 2013 року розпочато 747479 кримінальних проваджень, з них закінчено 352553. Значна частка вчинюваних злочинів має замаскований характер, спостерігається певний рольовий розподіл, попередня підготовка та

© Р.В. Тарасенко, 2013